

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 De tweede slaap

1 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met tekst 1 dat mensen de vrijheid hebben om hun eigen behoeftes te bevredigen, maar daarmee ook hun individuele autonomie teniet kunnen doen: een mobiel apparaat geeft toegang tot contact/kennis/muziek, maar kan door het bedwelmende effect ook afhankelijk maken.

voorbeeld van een goed antwoord:

In tekst 1 wordt beschreven dat je met behulp van je mobiel overal onmiddellijk toegang toe hebt. Je kunt in contact komen met anderen, kennis vergaren en muziek luisteren. Door een mobiel heb je dus de vrijheid om veel van je eigen behoeftes te bevredigen. Maar in tekst 1 staat ook dat dit gepaard gaat met geheugenverlies en dat normale sociale omgang eronder lijdt. Het leidt zelfs tot waanzin en totale afhankelijkheid. Als je dus ongebreideld de vrijheid hebt om je eigen behoeften na te jagen en te bevredigen, kan je ook afhankelijk worden en daarmee jouw individuele autonomie om zelf te bepalen wat je wilt (en dus niet onder invloed te staan van ‘het bedwelmende vermogen’ van je mobiel) tenietdoen.

2 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie of de ontlijving van het lichaam als het onafhankelijk zijn van je lichaam een positieve ontwikkeling is, met:

- een definitie van het goede leven 1
- een kritiekpunt op Harris’ pessimisme in tekst 1 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het goede leven betekent voor mij persoonlijke groei door samen te leven met anderen. Dat samenleven kan prima via een mobieltje of ander scherm. Door virtueel contact en kennis ontstaat volgens mij dus geen zwakte, afstomping of verval zoals in tekst 1 wordt gesuggereerd, maar juist een extra mogelijkheid om jezelf te ontdekken in virtueel contact met anderen die je niet of misschien wel nooit fysiek kunt ontmoeten. Ik zie de ontlijving van het lichaam dan ook als iets positiefs. Juist omdat we minder afhankelijk zijn van ons lichaam, zijn de mogelijkheden om het goede leven te bereiken veel groter 2

of

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> Het goede leven betekent voor mij gelukservaringen kunnen opdoen, met of zonder anderen. Daarvoor is een bepaalde individuele vrijheid nodig: ik moet zonder oordeel van anderen kunnen doen wat mij gelukkig maakt. Voor sommigen is dat de hele dag informatie googelen en met anderen chatten via een mobieltje, voor anderen is dat alleen in een hutje op de hei leven. Ik denk dus niet dat een mobieltje de mens verzwakt of tot waanzin drijft zoals in tekst 1 wordt beweerd, een mobieltje kan noodzakelijk zijn voor een goed leven. Maar dat hoeft niet. Ik zie de ontlijving van het lichaam dan ook niet per se als iets positiefs of negatiefs. Wij zijn met techniek minder afhankelijk van ons lichaam dan zonder techniek. Dat biedt voordelen en nadelen. Mensen die de hele dag op hun mobiel zitten, missen misschien de lol van op de hei om je heen kijken en zweten als je tegen de wind in moet fietsen. Maar dat moeten zij zelf weten. Mensen op de hei missen weer de spanning van een goede online game 	2
3	<p>maximumscore 2</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> een uitleg wat volgens Heidegger het wezen van de oude techniek inhoudt met zijn begrip 'waarheid': de oude techniek is een wijze van ontdekken/ontbergen (waarheid) waarin dingen worden voortgebracht (<i>hervorbringen</i>) een uitleg met het voorbeeld van de rivier in tekst 2 wat volgens Heidegger het wezen van de oude techniek is: in de oude techniek van de weefgetouwen wordt de rivier ontdekt als rivier (en niet als opeisbare krachtbron) <p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> Waarheid is bij Heidegger 'ontdekt zijn' of 'onverborgenheid', dat wil zeggen dat dingen op een bepaalde manier 'in aanwezigheid komen'. Het wezen van de oude techniek is volgens Heidegger een techniek van voortbrengen waarbij dingen worden 'ontborgen' Dit zie je in tekst 2, waarin de techniek van het weven afhankelijk is van het water in de rivier. In die afhankelijkheid verschijnt de rivier als de grillige stroom die zij is 	1
4	<p>maximumscore 2</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> een uitleg dat Hancocks houding ten opzichte van de natuur het door Heidegger genoemde gevaar van verdringing van andere vormen van ontbergen in zich draagt een uitleg dat Hancocks houding ten opzichte van de natuur het door Heidegger genoemde gevaar van vervreemding van de natuur als 'physis' (en daarmee de vervreemding van de mens van zichzelf als 'Dasein') in zich draagt 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Hancock vindt het een bezwaar dat de natuur een rem is op de uitbreiding van zijn weverij. Hij ziet de rivier niet als iets wat mooi is of als iets wat verkoeling kan brengen. Hij ziet de rivier en de natuur maar op één manier, namelijk als iets grilligs wat hij het liefst wil kunnen beheersen. Hij staat dus niet open voor andere vormen van ontdekken. Dit sluit aan bij het gevaar dat Heidegger het verdringen van andere vormen van ontbergen noemt 1
- Hancocks houding ten opzichte van de natuur om de rem te willen opheffen die de veranderlijke natuur vormt, zou er volgens Heidegger toe kunnen leiden dat de mens vervreemdt van zichzelf als Dasein en van de natuur als physis. De mens staat dan niet meer open voor de zijnsmogelijkheden die besloten liggen in zijn eigen wezen om zich af te stemmen op de cyclus van de seizoenen in de natuur. De techniek krijgt dan een soort totalitair karakter, waarmee de natuur geweld aangedaan wordt; de natuur wordt dan alleen nog maar gezien als iets wat gebruikt wordt voor productie voor economisch gewin 1

5 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave dat Arendt arbeid opvat als het cyclische proces van consumeren en produceren gericht op overleven 1
- een uitleg dat volgens Arendt Marx' ideaal van de *animal laborans* leidt tot een economie van verspilling: zonder noodzaak tot arbeid verrichten mensen geen 'hogere' activiteiten, maar nemen hun consumptie en productie toe, wat tot verspilling leidt 1
- een uitleg dat Lady Durnston deze opvatting van Arendt kan gebruiken om haar idee over de natuur tegenover Hancock te onderbouwen: de ambitie om de natuur te beheersen kan leiden tot welvaart, maar ook tot meer vrije tijd om te consumeren en verspillen; daarom moeten de grenzen van de natuur gerespecteerd worden 1
- een uitleg dat Lady Durnston haar idee over de natuur tegenover Hancock kan onderbouwen met Arendts opvatting dat de natuur niet louter een consumptiegoed is: de natuur is het materiaal om een bestendige menselijke wereld (tehuis) mee te bouwen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Arbeid gaat over het cyclische proces van produceren en consumeren; een voortdurende uitwisseling tussen de mens en zijn natuurlijke omgeving om te kunnen overleven 1
- Het ideaal van de *animal laborans*, die geen noodzakelijke arbeid meer hoeft te doen en zich met ‘hogere’ activiteiten bezig kan houden, klopt volgens Arendt niet. Men zal in de moderne consumptiemaatschappij met de nadruk op arbeid, altijd vast blijven zitten in de drang tot consumeren en dus weer doorgaan met produceren om te consumeren. Hierdoor ontstaat volgens Arendt een economie van verspilling 1
- Lady Durnston zou dit Hancock voor de voeten kunnen werpen om haar idee te onderbouwen dat ze blij is dat de natuur Hancocks ambities in bedwang houdt. Hancocks wens om de natuur te exploiteren zodat er meer welvaart komt, zal ertoe leiden dat de mensen in het dorp met hun vrije tijd zich niet met hogere dingen gaan bezighouden, maar juist meer willen gaan consumeren, ‘meer besteden’ op de markt, zoals Hancock zegt en daardoor in een economie van verspilling terecht komen. Als Hancock zich blijft richten naar de beperkingen van de natuur en de waterstanden in de rivier, komen de mensen in het dorp misschien niet in die dwingende cyclus van produceren en consumeren – en dus in een economie van verspilling – en kan de oude levenswijze behouden blijven 1
- De natuur wordt dan niet louter als consumptiegoed gebruikt, maar kan als materiaal dienen om een bestendige wereld mee te bouwen en zo een ‘tehuis’ te zijn voor de bewoners in het dorp 1

6 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met tekst 3 wat de deugden geloof, hoop en liefde tot theologale deugden maakt: de drie zijn theologaal omdat ze ontstaan in de gerichtheid op God zoals: je ‘vurig tot God keren’ / ‘het levensbelang om te geloven in een beter leven’ / je ‘roeping te volgen’ / een ‘serieuze man Gods’ zijn 1
- een uitleg met tekst 3 van de hoogste theologale deugd liefde als inzet voor het welzijn van anderen: Fairfax volgt zijn roeping om om te zien naar wezen en weduwen vanuit zijn gerichtheid op God 1
- een uitleg met tekst 3 dat de hoogste theologale deugd liefde op gespannen voet staat met hiërarchisch denken in het middeleeuws christendom: de veronderstelde gelijkheid bij liefde laat zich niet rijmen met een hiërarchisch machtige en afstandelijke theoloog uit de bisschoppelijke stad die terugdeinst voor de armen zoals in tekst 3 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Geloof, hoop en liefde zijn theologale deugden omdat ze een afstemming zijn van jezelf, je ziel of je innerlijk op God en zijn aangekondigde koninkrijk. Dit is herkenbaar in tekst 3 omdat het er daar over gaat dat mensen zich vurig tot God keren en dat het voor hen van levensbelang is om te kunnen geloven in een beter leven 1
- De hoogste theologale deugd is de liefde om jezelf vanuit gerichtheid op God in te zetten voor het welzijn van anderen, zoals Fairfax' roeping om om te zien naar wezen en weduwen 1
- De hoogste theologale deugd liefde veronderstelt gelijkheid van alle mensen, arm en rijk, geschoold en ongeschoold. Het gaat om de bloei van ieder mens. Dit kan op gespannen voet staan met hiërarchisch denken in het middeleeuws christendom, waarin, zoals in tekst 3, een afstandelijke theoloog terugdeinst voor de armen en zich dus helemaal niet bekommert om het welzijn van armen in het dorp, maar lekker achteroverleunt in zijn bisschoppelijke zetel in de stad 1

7 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het genoemde verbod van de kerk om het verleden te onderzoeken kan worden opgevat als een bedreiging van het goede leven door instituties omdat instituties macht uitoefenen over de manier waarop mensen het goede leven kunnen invullen.

voorbeeld van een goed antwoord:

Het verbod op onderzoek naar het verleden door de kerk kan je opvatten als een bedreiging van het goede leven door instituties. Individuen kunnen in deze toekomstige samenleving bijvoorbeeld niet meer hun natuurlijke nieuwsgierigheid naar het verleden vrijelijk najagen. Ze worden door dit verbod opzettelijk dom gehouden door een machtige institutie die de wetten bepaalt. Dat is eerder een bedreiging van het goede leven dan een bescherming ervan.

8 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Taylor de vraag naar zin in de moderne tijd is veranderd door zelfreflectie: door de concentratie op zichzelf veranderde de vraag 'hoe zou God willen dat ik een goed leven leid?' in 'wat vind ik zelf een goed leven?' (individuele autonomie) 1
- een uitleg dat volgens Taylor de vraag naar zin in de moderne tijd is veranderd door de opkomst van de natuurwetenschappen: door de opkomst van de natuurwetenschappen werd 'zin' minder verbonden met iets hogers (transcendent) en meer met het concrete leven 1
- een argumentatie met deze analyse van Taylor over Harris' antwoord op de vraag naar zin in *De tweede slaap* 1

Vraag	Antwoord	Scores
	<p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> Volgens Taylor is de vraag naar zin in de moderne tijd veranderd door zelfreflectie. In het christendom vraagt men zich af wat God een goed leven vindt en hoe je je daar als mens zo goed mogelijk naar kunt richten. Deze concentratie op de mens zelf maakte het mogelijk dat de vraag naar wat een goed leven is, ook zonder God een invulling kreeg. De vraag werd nu: hoe wil ik zelf een goed leven leiden? Ook de opkomst van de natuurwetenschappen deed volgens Taylor de vraag naar zin veranderen. Door inzichten van de natuurwetenschappen werd men voor de verklaring van bepaalde verschijnselen minder afhankelijk van opvattingen over iets hogers of bovenmenselijks, waar je als mens geen grip op had. Hierdoor werd de vraag naar zin steeds meer verbonden met het concrete leven in het hier en nu Ik ben het eens met het antwoord van Harris. Zoals Taylor laat zien is de innerlijke reflectie binnen het christendom zodanig dat die vroeg of laat ook zonder God gedaan kan worden, zoals Fairfax doet. De wetenschap die Fairfax via zijn archeologische onderzoek van zijn geloof doet vallen, gaat over technologie. Zelfreflectie en natuurwetenschappen maken dus dat de vraag naar zin minder in het transcendente gezocht gaat worden 	<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>
	<p>of</p> <ul style="list-style-type: none"> Ik ben het niet eens met Harris' antwoord op de vraag naar zin. Zijn antwoord spiegelt Taylors analyse dat zelfreflectie en inzicht in de natuurwetenschappen de vraag naar zin ontdoen van christelijke transcendentie en de vraag naar zin daardoor een autonomere invulling krijgt. Maar ik vraag me af of het per se altijd zo moet lopen. Je kan je ook voorstellen dat christelijk geloof minder dogmatisch en machtig wordt en meer ruimte biedt aan een veelzijdigheid van waarden en individuele morele opvattingen zonder dat het geloof in God verdwijnt 	<p>1</p>

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 Surveillantiekapitalisme

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het onderscheid tussen instrumentele rationaliteit, die gericht is op effectiviteit en beheersing, en communicatieve rationaliteit, die gericht is op het vormen en uitwisselen van ideeën over het goede leven 1
- een uitleg van Habermas' opvatting dat er sprake is van kolonisering wanneer het economisch systeem de leefwereld van het communicatieve handelen ongevraagd binnendringt met instrumentele rationaliteit, zoals Facebook sociale media als vrije plek voor uitwisseling van ideeën vooral economisch gebruikt voor advertentiedoelinden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Habermas maakt een onderscheid tussen twee vormen van rationaliteit: instrumentele en communicatieve. Instrumentele rationaliteit is erop gericht processen zo efficiënt mogelijk in te richten en te beheersen. Communicatieve rationaliteit heeft te maken met de vrije uitwisseling van ideeën over het goede leven, zoals in morele of politieke discussies 1
- De leefwereld is voor Habermas de sfeer waarin mensen in vrijheid met elkaar ideeën vormen over het goede leven (communicatieve rationaliteit). Sociale media zijn zo'n plek waarin mensen dat kunnen doen door berichten te plaatsen en interactie aan te gaan. Natuurlijk weten gebruikers van Facebook ook wel dat ze gepersonaliseerde advertenties te zien krijgen, maar door het verzamelen van data over emotionele toestanden kan Facebook ongemerkt nog effectiever het gevoelsleven van jongeren binnendringen. Dit is een vorm van ongevraagd binnendringen van de leefwereld door bedrijven met louter economische doeleinden (instrumentele rationaliteit). Zo wordt volgens Habermas de leefwereld door het economisch systeem gekoloniseerd 1

10 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met tekst 4 van een overeenkomst in de rol van het kapitaal tussen het negentiende-eeuwse industriële kapitalisme en het hedendaagse surveillantiecapitalisme: in beide is kapitaal een doel op zich en worden menselijke verhoudingen opgevat in termen van financiële waarde / doordat kapitaalvermeerdering het doel is, zijn kapitalisten genoodzaakt steeds nieuwe bronnen en afzetmarkten te zoeken.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Marx is in het kapitalisme kapitaal een doel op zich geworden. Economische activiteit draait alleen om het vergaren van meer kapitaal en niets anders. Alle betrekkingen tussen mensen worden in kapitaal uitgedrukt. Dit zie je ook in tekst 4, waarin allerlei soorten menselijke activiteiten, huwelijksaanzoeken en miskramen, worden omgezet in een waarde die gekapitaliseerd wordt door techbedrijven en die doorverkocht kan worden. En om de concurrentie met andere bedrijven aan te kunnen, zoeken kapitalisten steeds naar andere manieren om meer kapitaal te vergaren. In de negentiende eeuw waren dit nieuwe grondstoffen en afzetmarkten in de koloniën. In het hedendaagse kapitalisme zijn dat nieuwe manieren om nog meer menselijk gedrag als grondstof aan te boren.

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Marx' onderscheid tussen onderbouw en bovenbouw: de feitelijke sociaal-economische verhoudingen in de onderbouw worden ideologisch gereflecteerd in de bovenbouw 1
- een uitleg met het begrip klassenbelang dat Marx' kritiek op instituties te herkennen is in Zuboffs kritiek op het surveillancekapitalisme: volgens Marx zijn instituties niet neutraal maar dienen ze het belang van de bezittende klasse, net zoals volgens Zuboff gratis diensten/gebruikersgegevens de belangen van surveillancekapitalisten (als de bezitters van de data) dienen 1
- een uitleg met het begrip vals bewustzijn dat Marx' kritiek op instituties te herkennen is in Zuboffs kritiek op het surveillancekapitalisme: volgens Marx hebben mensen niet door dat de heersende ideeën bijdragen aan/voortkomen uit onderdrukkende instituties, net zoals volgens Zuboff de ideeën van mensen (niets te verbergen hebben, gebruiksgemak) bijdragen aan de instandhouding van de onderdrukkende instituties 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Marx is de bovenbouw van cultuur, religie en ideologie een uitdrukking van de sociaal-economische verhoudingen die de onderbouw vormen 1
- Daarmee maakt Marx duidelijk dat instituties niet neutraal zijn, maar altijd een bepaald klassenbelang dienen, zoals het recht dat door de bescherming van bezit de bourgeoisie (de bezittende klasse) beschermt. Deze kritiek zie je terug bij Zuboff. Zij is kritisch op de surveillancekapitalisten omdat een dienst als Google Maps niet zozeer het belang dient van de gebruikers, maar van Google zelf, dat op die manier grote hoeveelheden data verzamelt die het voor eigen gewin kan gebruiken 1
- Volgens Marx hebben veel mensen een vals bewustzijn. Dat betekent dat zij niet doorhebben hoe de ideeën in hun hoofd bijdragen aan het onderdrukkende karakter van de instituties en dat die ideeën instituties in stand houden. Datzelfde zegt Zuboff in feite ook. Mensen denken dat de diensten van de surveillancekapitalisten vooral gebruiksgemak en vermaak opleveren, maar doordat ze dat denken en onbekommerd data genereren, houden ze de macht van die surveillancekapitalisten in stand 1

12 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het recht op een afgeschermd privéruimte aansluit bij de protestantse religieuze levenservaring, waarin het individuele geweten centraal staat.

voorbeeld van een goed antwoord:

In het protestantisme staat de vrijheid van geweten centraal, omdat niemand anders voor jou kan bepalen hoe jij in relatie tot God kan staan. Dit sluit aan bij het recht op een afgeschermd privéruimte, waar niemand anders zeggenschap over mag hebben.

13 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het recht om je eigen gedrag in de toekomst te bepalen aansluit bij het idee van Locke dat iedereen van nature recht heeft op vrijheid.

voorbeeld van een goed antwoord:

Het recht om je eigen gedrag in de toekomst te kunnen bepalen sluit aan bij Lockes idee over burgerrechten. Daarin gaat het erom dat jij de vrijheid hebt om je eigen leven te leiden zoals jij dat wilt, mits je anderen niet in hun vrijheid schaadt. Je hebt volgens Locke dus ook het recht om zelf je toekomst te bepalen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

14 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument met tekst 6 dat de moderne invulling van het goede leven als authenticiteit, waarin het individu zelf de vorm van zijn leven bepaalt, geschikt is om weerstand te bieden tegen de macht van het surveillancekapitalisme 1
- een argument met tekst 6 dat de moderne invulling van het goede leven als authenticiteit, waarin het individu zelf de vorm van zijn leven bepaalt, niet geschikt is om weerstand te bieden tegen de macht van het surveillancekapitalisme 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De moderne invulling van het goede leven als authenticiteit is precies wat we nodig hebben in de strijd tegen de almacht van dit soort bedrijven. We willen zelf ons leven vorm kunnen geven op de manier die we zelf kiezen, zelf ‘de auteur van onze ervaringen’ zijn, zoals in tekst 6 staat. Juist vanuit dat idee kunnen we weerstand bieden tegen de macht van de surveillancekapitalisten. Mensen krijgen steeds meer door hoe we door bedrijven als Facebook gemanipuleerd worden en zijn daar terecht verontwaardigd over. Sociale media bieden een heel mooi platform voor individuele zelfexpressie, en om de mogelijkheid van authentieke zelfexpressie te behouden moeten we alternatieven zoeken voor commerciële bedrijven als Facebook 1
- Techbedrijven als Facebook en Google hebben het idee van authenticiteit als invulling van het goede leven op een slimme manier gekaapt. Ze spiegelen ons voor dat we op internet onszelf kunnen uitdrukken en helemaal onszelf kunnen zijn, maar ondertussen wordt dat authentieke zelfbeeld van mensen zwaar gemanipuleerd. Zoals Zuboff in tekst 6 zegt, staan de verwachtingen en zeggenschap over ons leven op het spel. Dat is precies wat de voorwaarde is voor authenticiteit. Zolang we het idee hebben dat we allemaal individuen zijn die allemaal ons eigen individuele leventje authentiek aan het vormgeven zijn en niet doorhebben dat dit gevoel van authenticiteit al gemanipuleerd is, staan we machteloos tegenover het technologische geweld van dit soort bedrijven 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van Smiths opvatting dat de vrije markt gepaard kan gaan met dehumanisering, omdat door arbeidsdeling mensen afgestompt raken 1
- een uitleg dat onderwijs ziet als oplossing voor de dehumaniserende effecten van arbeidsdeling, omdat de geestelijke vermogens van mensen door onderwijs gestimuleerd worden 1
- een argumentatie of onderwijs als Smiths oplossing voor dehumanisering voldoende is om dehumanisering in het surveillancekapitalisme tegen te gaan 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Smith zag dat door de vrije markt een nieuw type arbeid ontstond. Door arbeidsdeling werd de productie efficiënter, maar dit leidde er wel toe dat de arbeid beperkt werd tot enkele eenvoudige handelingen, waardoor arbeiders niet meer geestelijk en lichamelijk gestimuleerd werden, zich niet meer konden ontwikkelen en zo afgestompt raakten. Zo had de vrije markt een dehumaniserend effect op de arbeiders 1
- Volgens Smith zijn de dehumaniserende effecten van arbeidsdeling tegen te gaan door mensen te stimuleren om zich op andere manieren te ontwikkelen. Met onderwijs buiten werktijd kunnen de geestelijke vermogens en andere vaardigheden van de arbeiders tot ontwikkeling worden gebracht 1
- Zuboff zegt dat het surveillancekapitalisme onmenselijk is doordat het ons de verwachting afneemt dat we zelf de baas zijn over ons eigen leven. Zij gaat daarmee uit van een andere opvatting van dehumanisering dan Smith, namelijk dehumanisering als het verlies van autonomie. Ik denk dan ook dat Smiths oplossing om de dehumaniserende effecten van arbeid te compenseren met onderwijs niet voldoende is voor het surveillancekapitalisme. Zuboff heeft het over het recht van mensen om te bepalen hoe de samenleving eruit moet zien. Dat doe je niet door in de avonduren nog een leuke cursus te volgen, maar door de macht van surveillancekapitalisten in te perken zodat mensen zelf weer de auteur van hun eigen leven kunnen zijn 1

of

- Ik denk dat ook vandaag de dag onderwijs het middel is om de dehumaniserende effecten van de vrije markt tegen te gaan. In de tijd van Smith had onderwijs vooral de functie van mensen stimuleren om zich te ontwikkelen. In onze tijd moet onderwijs de functie hebben van mensen bewust maken van de negatieve effecten van het surveillancekapitalisme. Volgens Zuboff wordt door het surveillancekapitalisme onze menselijkheid bedreigd, omdat we geen zeggenschap meer zouden hebben over ons eigen leven. Juist als kinderen al vroeg op school leren hoe techbedrijven werken, kunnen ze deze gevaren herkennen en meer controle over hun eigen leven krijgen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie of het surveillancekapitalisme een bedreiging is voor het goede leven met het idee van de begrenzing van neoliberale marktlogica, waarbij het marktdenken niet zomaar wordt toegepast in andere sectoren 1
- een argumentatie of het surveillancekapitalisme een bedreiging is voor het goede leven met het holistisch vrijheidsbegrip, waarbij vrijheid is ingebed in verschillende bestaansdimensies 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik denk dat het surveillancekapitalisme een bedreiging vormt voor het goede leven. Dat komt doordat bedrijven met alle data die verzameld worden steeds beter ons gedrag kunnen voorspellen en manipuleren en daarmee steeds meer greep krijgen op wat we doen. De vraag die hier gesteld moet worden is: hoever mogen bedrijven gaan in het najagen van winst? Zoals Zuboff duidelijk maakt, zit er geen rem op het surveillancekapitalisme. De bedrijven zullen steeds dieper doordringen in ons privéleven om geld te verdienen. Daarmee verliezen we het vermogen om vrij te zijn. Vrijheid vat ik niet op als in je eentje doen waar je zin in hebt, maar zelf je leven richting kunnen geven vanuit relaties met anderen, in harmonie met de natuur enzovoort. Dit is een holistisch vrijheidsbegrip. Om die vrijheid te hebben, moet de neoliberale marktlogica van ‘pakken wat je pakken kunt’ en ‘the winner takes all’ ingeperkt worden door stevige instituties. Laat de overheid het surveillancekapitalisme reguleren zoals ze dat eerder ook met het industriële kapitalisme heeft gedaan 2

of

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none">Volgens mij is de kritiek van Zuboff op het surveillancekapitalisme eenzijdig en overtrokken. Ze focust heel erg op de manipulatie door techbedrijven, maar laat daarbij buiten beschouwing wat die bedrijven ons gebracht hebben. Dankzij al die technologieën hebben we tal van mogelijkheden om verbonden te zijn met andere mensen en om onze interesses en voorkeuren te volgen. Dat moeten we niet zomaar aan de kant schuiven. Miljarden mensen hebben via sociale media de mogelijkheid gekregen om zelf te kiezen met wie ze verbindingen aangaan, hebben de mogelijkheid gekregen om zich met mensen van over de hele wereld te verenigen in nieuwe gemeenschappen met gedeelde waarden, of het nu om actiegroepen over klimaat of racisme gaat of over schattige katjes. Deze mondiale verbondenheid geeft het leven van miljarden mensen betekenis en zin. Het idee dat je alleen ingebed in de andere bestaansdimensies – zoals relaties en natuur – vrij kunt zijn, komt dankzij sociale media dus echt tot zijn recht. Dat die socialemediabedrijven daar ook aan willen verdienen met gepersonaliseerde advertenties die soms erg verleidelijk zijn, is een kleine prijs voor het goede leven die ik graag betaal. Ik zie dan ook geen reden waarom de vrije markt op dat vlak aan banden moet worden gelegd. Laat die techbedrijven maar met elkaar concurreren en nog veel meer slimme diensten bedenken om ons leven beter te maken	2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 3 Leven met een beperking

17 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de transformatie-economie een betekenis- of zin-economie is, gericht op groei van het individu, anderen en de samenleving 1
- een argumentatie of ‘dineren in het donker’ bijdraagt aan zingeving met de implicatie dat commerciële bedrijven zinthema’s aan de orde stellen 1
- een argumentatie of ‘dineren in het donker’ bijdraagt aan zingeving met de implicatie dat zingeving een vluchtige consumptiecultuur wordt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De transformatie-economie is een betekenis- of zin-economie waarin belevenissen worden aangeboden die erop gericht zijn om van consumenten rijpere mensen te maken die bijdragen aan de ontwikkeling van zichzelf, anderen en de samenleving 1
- ‘Dineren in het donker’ kun je doen in commerciële horecabedrijven. Daarmee is het typerend voor de transformatie-economie waarin commerciële bedrijven zinthema’s aan de orde stellen. En het werkt mogelijk verbindend met anderen, in dit geval mensen met een visuele beperking. Toch denk ik niet dat ‘dineren in het donker’ echt bijdraagt aan zingeving, want het levert vooral waardering op voor je eigen gezegende situatie dat je gewoon kunt zien 1
- Bovendien leidt het kopen van een ‘verrijkende’ ervaring volgens mij niet tot diep en blijvend inzicht over je eigen ontwikkeling en die van anderen in de samenleving. Het merendeel van de gasten prijst vooral de onalledaagse manier om van eten te genieten en zo krijgt het zinthema door de consumptie iets vluchtigs 1

of

- Bedrijven die dineren in het donker aanbieden, stellen belangrijke zinthema’s over ‘ik’ en ‘de ander’ en ‘hoe samen te leven’ aan de orde. Gasten ervaren zelf hoe het is om een visuele beperking te hebben en beseffen daardoor hoe bevoorrecht ze zijn dat ze zelf kunnen zien. Bovendien ontstaat er verbinding tussen zienden en niet-zienden. Verbinding met anderen die de wereld heel anders ervaren dan jij is volgens mij belangrijk om de samenleving als geheel te laten floreren. Ik denk dus dat ‘dineren in het donker’ bijdraagt aan zingeving omdat deze commerciële ervaring verrijkend is 1
- Natuurlijk levert ‘dineren in het donker’ ook de vluchtige ervaring op van ‘op een andere manier genieten van eten’. En misschien zal niet iedereen het diepere zinthema in al zijn facetten meekrijgen, maar dat zinthema’s de kleur van de markt krijgen omdat je ze als ‘consumptie’ kunt kopen, betekent volgens mij vooral dat er veel meer mensen mee in aanraking komen dan anders het geval zou zijn. Daardoor zullen ook veel meer mensen wel over de diepere zinvraag gaan nadenken dan wanneer zinthema’s alleen buiten de markt worden aangeboden 1

Vraag	Antwoord	Scores
18	<p>maximumscore 2</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="308 405 1353 589">• een weergave van Aristoteles' onderscheid tussen emoties, vermogens en karakterhouding: emoties zijn gewaarwordingen die gepaard gaan met pijn of genot, vermogens stellen ons in staat emoties te voelen, en een karakterhouding is de manier waarop een mens zich tot die emoties verhoudt 1 <li data-bbox="308 595 1353 707">• een uitleg dat Goswami door zijn ervaring van teleurstelling met 'dineren in het donker' voortreffelijkheid zou kunnen ontwikkelen als hij zich tot zijn emotie verhoudt door zich te richten op het juiste midden 1 <p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="308 786 1353 936">• Aristoteles beschrijft emoties als gewaarwordingen die gepaard gaan met pijn of genot, vermogens stellen ons in staat die emoties te voelen en een karakterhouding is volgens hem de manier waarop een mens zich tot die emoties verhoudt 1 <li data-bbox="308 943 1353 1249">• Volgens Aristoteles is het je karakterhouding die je tot een voortreffelijk of deugdzaam mens maakt. Door je te richten op het midden en een teveel of tekort aan emotie te vermijden, ontwikkel je deugdzaamheid. Als Goswami zich niet door zijn teleurstelling laat overspoelen, maar zich door logisch en redelijk nadenken bijvoorbeeld afvraagt hoe hij zijn teleurstelling in deze situatie zou kunnen inzetten voor mensen met een beperking, dan zou hij volgens Aristoteles 'voortreffelijkheid' kunnen ontwikkelen 1 	
19	<p>maximumscore 2</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="308 1368 1353 1592">• een uitleg vanuit de dimensie 'natuur' dat de betekenis van maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking vanuit Aristoteles' opvatting van het goede leven – dat mensen zich moeten schikken naar de vaststaande ordening van de natuur die ongelijk is –, anders is dan voor ons nu – dat we mensen gelijk moeten behandelen ondanks verschillen 1 <li data-bbox="308 1599 1353 1821">• een uitleg vanuit de dimensie 'instituties' dat de betekenis van maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking vanuit Aristoteles' opvatting van het goede leven – sociale verhoudingen (instituties) komen tot uitdrukking in de hiërarchische sociale ordening waarin menselijke bloei niet voor iedereen is weggelegd –, anders is dan voor ons nu – instituties kunnen uitsluiting voorkomen 1 	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking zal voor Aristoteles iets anders betekenen dan voor ons nu, omdat Aristoteles uitging van een hiërarchische statische opvatting over de natuur. Daarin was ongelijkheid een natuurlijk gegeven, waarin de mens zich moest schikken naar de natuurlijke hiërarchie en sociale verhoudingen werden bepaald op basis van die ongelijkheid. Maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking betekende dus dat je als persoon met een beperking anders werd behandeld en dus in zekere zin wel uitgesloten werd, terwijl maatschappelijke erkenning nu eerder betekent dat die uitsluiting wordt opgeheven

1
- Ook vanuit de dimensie 'institutes' zal Aristoteles tot een andere opvatting komen over de maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking dan nu. Volgens Aristoteles krijgen sociale verhoudingen gestalte binnen de polis. Daarin staan aristocraten aan het hoofd, die de gemeenschap vormgeven. Macht moet volgens Aristoteles hiërarchisch worden georganiseerd en geïnstitutionaliseerd. Menselijke bloei is gebonden aan deze natuurlijke hiërarchische ordening en is niet voor iedereen in dezelfde mate weggelegd. Vanuit deze visie is maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking via institutionele wetten en regels niet nodig

1

20 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat de uitspraak van Ladau in tekst 7 kan aansluiten bij Hegels opvatting over 'Anerkennung' voor zover Ladau in tekst 7 met haar nadruk op erkenning van elkaar als verschillende personen aansluit bij Hegels opvatting van 'Anerkennung' als verdubbeling van ons zelfbewustzijn.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Hegel kan je alleen vrij zijn als de ander jou vrijlaat, als er een verdubbeling van het zelfbewustzijn optreedt, die Hegel 'Anerkennung' noemt. Je moet jezelf en de ander achten als persoon en omgekeerd moet de ander zichzelf en jou achten als persoon. Volgens Hegel bestaat erkenning niet in het tenietdoen van verschillen tussen mensen, waarbij het individu wordt opgenomen in een collectief 'wij' van gewoontes en gebruiken. Het collectief differentieert ook altijd weer naar individuen. De uitspraak van Ladau in tekst 7 kan hierbij aansluiten aangezien daarin wordt gezegd dat erkenning gaat over het omarmen van verschillen. En erkenning bestaat niet in een tijdelijke inleving in een ander, waarna je die ander weer vergeet.

Vraag	Antwoord	Scores
21	<p>maximumscore 1</p> <p>Een goed antwoord bevat een uitleg met Hegels sfeer van de zedelijkheid dat Ladau volgens Hegel niet vrij zou zijn: Ladau herkent zich niet in de collectieve sfeer van instituties en gewoonten in de samenleving.</p> <p>voorbeeld van een goed antwoord: De sfeer van de zedelijkheid is het collectieve geheel van instituties en gewoontes in een samenleving, die mede mogelijk maakt dat individuen hun identiteit kunnen realiseren. Vrijheid kan volgens Hegel alleen begrepen worden vanuit deze sfeer van de zedelijkheid. Ladau is in die zin niet vrij, omdat zij zich niet thuis voelt in de wereld waarin bijvoorbeeld stoepanden gevaarlijk zijn. Zij herkent zichzelf niet in de sfeer van instituties en gewoontes, ze staat er als een vreemde tegenover in plaats van er deel van uit te maken en deze sfeer te ervaren als haar eigen identiteit.</p>	
22	<p>maximumscore 3</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • een uitleg met het voorbeeld van mensen met een beperking wat Nussbaums <i>capabilities approach</i> inhoudt: maatschappelijke mogelijkheden bieden om iedereen, ook mensen met een beperking, een goed leven te kunnen laten ontwikkelen 1 • een weergave van een eigen opvatting over ‘relaties’ als dimensie van het goede leven 1 • een argumentatie met deze opvatting over ‘relaties’ of een <i>capabilities approach</i> voldoende is voor maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking 1 <p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Volgens Nussbaum veronderstelt mens-zijn bepaalde mogelijkheden die iedereen naar eigen inzicht moet kunnen ontwikkelen om een goed leven te leiden. Een goed functionerende samenleving biedt deze mogelijkheden voor alle burgers. Ook mensen met een beperking moeten in staat zijn om te studeren en te werken, dus daar zijn in een <i>capabilities approach</i> speciale aanpassingen voor nodig 1 • ‘Relaties’ als dimensie van het goede leven gaat voor mij over sociale verbondenheid op basis van gelijkwaardigheid in gedeelde omgangsvormen 1 • Ik denk niet dat Nussbaums <i>capabilities approach</i> voldoende is voor maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking, omdat daarmee niet is gewaarborgd wat ik versta onder relaties als dimensie van het goede leven. Iemand in een rolstoel kan goud winnen op de Paralympische Spelen en dus de mogelijkheden hebben gekregen om zijn sportieve talenten te ontwikkelen en te doen wat hij of zij zelf wil. Maar als die persoon vervolgens in een restaurant wordt aangesproken alsof hij of zij achterlijk is in plaats van dat hij of zij niet kan lopen, dan vind ik dat de maatschappelijke erkenning toch behoorlijk mislukt is 1 	

of

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> • ‘Relaties’ als dimensie van het goede leven gaat er voor mij om dat we van elkaar afhankelijk zijn voor zover we elkaar de vrijheid en kans geven om eigen individuele keuzes te maken 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Ik denk dat Nussbaums <i>capabilities approach</i> voldoende is voor maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking. Wie de kans krijgt om zijn eigen keuzes te maken, is maatschappelijk erkend wat mij betreft. Dus als de samenleving er echt helemaal op wordt ingericht dat mensen met wat voor beperking dan ook de mogelijkheden hebben om op dezelfde manier een goed leven te leiden als mensen zonder beperking, dan kunnen zij gewoon elk beroep of elke studie kiezen die ze willen en daarin succesvol worden. Dan is maatschappelijke erkenning dus bereikt 	1
23	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat de scheiding tussen de publieke en de private sfeer volgens Tronto inhoudt dat morele waarden die te maken hebben met ‘zorg’ worden teruggedrongen naar de privésfeer, terwijl de publieke sfeer vooral wordt gedomineerd door waarden als efficiëntie 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg met het onderscheid tussen private en publieke sfeer dat Ladaus afwijzing van ‘inleving’ kan aansluiten bij Tronto’s opvatting dat zorg een publieke taak zou moeten zijn: inleving verplaatst zorg naar de privésfeer en pas als zorg een publieke taak is, is er sprake van maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Door de invoering van de vrije markt verplaatsen produceren en consumeren zich van het huishouden naar de publieke sfeer. In deze publiek-economische sfeer zijn efficiëntie en zakelijkheid steeds belangrijker, terwijl morele waarden die te maken hebben met zorgen, zoals medeleven en kwetsbaarheid, steeds minder belangrijk zijn geworden. Deze waarden worden teruggedrongen naar de privésfeer 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Ladaus afwijzing van ‘inleving’ heeft ermee te maken dat mensen met een beperking worden overgeleverd aan de privésfeer, waarin je medelijden met ze kunt hebben, zonder dat er in de publieke sfeer wordt gezorgd voor maatschappelijke erkenning. Haar afwijzing van ‘inleving’ kan zo aansluiten bij Tronto’s opvatting dat zorg een publieke taak moet zijn en uit de privésfeer moet, zodat maatschappelijke erkenning van mensen met een beperking mogelijk wordt 	1

Bronvermeldingen

- tekst 1 Robert Harris, De tweede slaap, Cargo 2019, pag. 182
- tekst 2 Robert Harris, De tweede slaap, Cargo 2019, pag. 140
- tekst 3 Robert Harris, De tweede Slaap, Cargo 2019, pag. 85-90
- tekst 4 Wired, Pokémon Go was a warning about the rise of surveillance capitalism, 2019
- tekst 5 VPRO Tegenlicht, De grote datarroof, 2019
- tekst 6 Shoshana Zuboff, The Age of Surveillance Capitalism, Profile books 2019
- tekst 7 huffpost.com, I Won't Pretend That Disability Simulation Works, 2014/2017